

הרב איתיאל אריאל

מדיניות הרבנות הצבאית בנוגע להקדשת בתי כנסת בצה"ל

מבוא

דעת הרב יעקב אריאל

דעת הרב דב ליאור

הכרעת הרב נבנצל

הכרעת ראש תחום הלכה

מבוא

בית הכנסת האזרחי, מעצם טבעו, נועד לשמש את הציבור לתפילה בלבד ולא לצרכים אחרים. וכל זמן שהמתפללים גרים איש איש בביתו, אין להם שום הכרח לעשות בו תשמישי חולין בדרך של קבע, ורק אם הזדמנו לשם אורחים רבים ואין קורת גג אחרת להכניסם, התירו בדוחק לאכול ולשתות שם מחוסר ברירה⁷. אך בדרך כלל ניתן לשמור על הפרדה ברורה בין התכנסות של קדושה שמקומה הטבעי הוא בבית הכנסת, לשאר ענייני חולין שמקומם בבית או במקומות ציבוריים אחרים.

לעומת זאת, בית הכנסת הצבאי נועד לשמש את החיילים המשרתים באותו בסיס בשעה שהם רחוקים מביתם, ובמידה רבה הוא משמש למתפללים בו כביתם השני. חיילים אלו הבאים מרקע דתי ומסורתי עומדים לא פעם בפני קשיים רוחניים גדולים, אם בשל המפגש עם האווירה החילונית השוררת בבסיס, ואם בשל ההתמודדות השוחקת עם משימות הצבא. עבור חיילים אלו, בית הכנסת מהווה את מרכז החיים הרוחניים, ויש ערך רב בעצם שהייתם בתוכו לחיזוק אישיותם הרוחנית. גם פעילותו של רב היחידה מתנקזת באופן טבעי לבית הכנסת. שם ניתן לפגוש בו ולשוחח איתו ביחידות, ושם ניתן להשיג חפצי דת שונים כמו יין מצות ולולב. ודווקא משום קדושתו היתרה של בית הכנסת, ומשום שחיילי הבסיס רובם ככולם נוהגים בו כבוד רב וחוששים לחלל את קדושתו, נוצר מצב טבעי שהחייל הדתי חש בו בנוח ויש לו תחושת שייכות עמוקה למקום. ולא פעם הוא מוצא את עצמו 'בורח' לשם, כדי להינצל מאווירה של חילול שבת וניבולי פה שהוא נתקל בה באיזור המגורים.

דא עקא, שהתאמת אופיו של בית הכנסת לצרכים מעין אלו מנוגדת לרוח ההלכה, ולא פעם היא מנוגדת אף להלכה עצמה. שהרי ההלכה אוסרת לקיים שיחה בטילה בבית הכנסת⁸, וכל שכן אם יש בה שחוק והיתול, ואף תנאי אינו מועיל להתיר זאת⁹. ואף שאר תשמישי חולין אינם רצויים בבית הכנסת, אפילו אם התנו עליהם. ומלבד זאת, עצם השימוש בבית הכנסת למטרות מעין אלו עלול לגרום לחיילים להיכנס לתוכו לשמן ולא לשם תפילה ולימוד תורה¹⁰, וכניסה סתמית לבית הכנסת אסורה אפילו על ידי תנאי¹¹.

⁷ ט"ז יו"ד סימן קנא סעיף א.

⁸ שולחן ערוך שם.

⁹ ביאור הלכה סימן קנא ד"ה 'אבל בבתי כנסיות'.

¹⁰ עיין כסף משנה הלכות תפילה פרק יא הלכה ו' שהטעים בדרך זו את האיסור לטייל בבית הכנסת, משום שאין רשות להיכנס למקום הקדוש אלא לצורך תפילה או קריאה בתורה בלבד.

¹¹ מג"א קנא, יד. הובא במשני"ב שם, לד.

נדרשת, אם כן, קביעת מדיניות הלכתית ברורה לכלל בתי הכנסת בצבא - מה להתיר ומה לאסור, ומהי הדרך ההלכתית הראויה להגדיר את בתי הכנסת בצבא. בשאלה זו נועצנו בשלשה מן הפוסקים בדורנו, שנחלקו ביניהם בשאלה זו.

דעת הרב יעקב אריאל

הגר"י אריאל המליץ לנו להימנע מלכתחילה מהקדשת בתי הכנסת בצבא כבתי כנסת קבועים שיש בהם קדושה גמורה. לדעתו, יש להסתמך על משי"כ בשו"ת 'דבר יהושע'¹² בהגדרתו ההלכתית של ה'שטיבל' המקובל אצל החסידים. החסידים אמנם מתפללים שם בקביעות, אך הם מקפידים שלא להקדיש אותו כבית כנסת גמור. וזאת, משום שה'שטיבל' מיועד מעצם טבעו לשימושים אחרים כמו אכילה ושיחת חולין, ולקיים שם אירועים שונים של הקהילה. בדרך זו ניתן להתיר לעשות שם תשמישי חולין ואפילו תשמישי גנאי ללא הגבלה.

בדומה לכך, יש לראות גם את בתי הכנסת בצבא כמקומות תפילה קבועים שלא התקדשו בקדושת בית הכנסת. ובדרך זו ניתן יהיה לפטור מן השורש את כל הבעיות ההלכתיות שתוארו לעיל. מאחר שאין במבנה קדושה, ניתן עקרונית לקיים בו אירועים שאינם ראויים באופיים לבית הכנסת, ניתן גם להתיר ביצוע עבודות שונות הכרוכות בנתיצה, ואפילו לשנות לגמרי את ייעודו של המקום בלא שום מכירה.

אך למעשה, סייג מאוד הגר"י אריאל את השימוש בדרך זו, ונמנע מלהתיר תשמישי חולין בבית הכנסת באופן גורף, והורה לנו שאין להתיר אותם אלא באופן מאוד מדוד. וזאת, מן הטעם החינוכי, כדי שלא יבואו להקל בכבודם ובקדושתם של בתי הכנסת, ולא יפגעו כהוא זה במעמדו של המקום הקבוע לתפילה ובספר התורה שבתוכו או בתפילה עצמה. ועל כן, לדעתו, יש לחנך את החיילים לנהוג בבתי הכנסת הצבאיים כאילו הם בתי כנסת לכל הלכותיהם, אע"פ שאין בהם קדושה. ודרך זו נועדה להשתמש בה רק במקום הצורך כדי להתיר תשמישי חולין הכרחיים, וגם זאת רק על ידי אישור מפורש מטעם הרבנות הצבאית.

וכדי לתרגם את הדברים לשפת המעשה, הוא הציע שהפקעת בית הכנסת מקדושתו תיעשה אך ורק על ידי הרב הראשי לצה"ל, קיום הרצאת חולין בבית הכנסת יצריך את אישורו של הרב הפיקודי, החלפת מבנה בית הכנסת במבנה אחר תחייב את אישורו של רב האוגדה, וכן על זה הדרך. ובכל מקרה, אין ללמד היתר זה לרבים אלא להצניע הוראה זו בבית מדרשה של הרבנות הצבאית, כדי שלא יבואו להקל ראש בקדושתם של בתי הכנסת בכלל.

¹² ח"ב, סימן כ. ב'פסקי תשובות' (סימן קנא סעיף כא הערות 100, 102) הביא מקורות נוספים המצדדים בגישה זו, כמו ה'דברי חיים' מצאנז (ח"ב חושן משפט סימן לב) המגדיר את בתי המדרש של האדמו"רים כבית ועד לחכמים, ונקט שמתנים עליהם מעיקרא שקדושת בית המדרש לא תחול עליהם. וכן בשו"ת 'לחם שלמה' (מהדורה תניינא, ג), שהעיד על בית מדרשו של האדמו"ר מבעלזא שאפו בתוכו מצות מטעם זה. וככל הנראה, גישה זו רווחת בין הפוסקים של קהילות החסידים.

ויש לדון בהצעה זו מכמה היבטים :

א. מצד החיוב לבנות בית כנסת

כידוע, הרמב"ם (הלכות תפילה פרק יא הלכה א) נקט שיש חיוב הלכתי ברור לבנות בית כנסת בכל מקום ומקום שיש בו עשרה מישראל, ולא מצאנו מי שחלק עליו להדיא¹³. אדרבה, מצאנו (תוספתא בבא מציעא יא יב) שבני העיר כופין זה את זה לבנות להם בית כנסת, כחלק מרכזי מצרכי העיר. ואם נאמץ את ההצעה שלא להקים בצה"ל בתי כנסת אלא בתי תפילה בלבד, נמצא שאנו מבטלים בידיים מצווה יקרה זו של בניית בתי כנסת בכל מקום שיש בו מניין חיילים בקביעות.

אך לאחר העיון יתכן להוכיח מן הרמב"ם לאידך גיסא, וזו לשון הרמב"ם :

"כל מקום שיש בו עשרה מישראל צריך להכין בו בית שיכנסו בו

לתפילה בכל עת תפילה. ומקום זה הוא הנקרא בית הכנסת".

משמע קצת מדבריו, שאין חשיבות לבניית בית הכנסת מצד עצמו, ועיקר הקפידא היא על ייחודו של בית מתאים לקבוע אותו כמקום תפילה עבור הציבור. ואמנם בדרך הטבע כשמייחדים בית קבוע לתפילה וקוראים לו בית כנסת, מן הסתם גם מקדישים אותו למטרה נעלה זו, וממילא קדושת בית הכנסת חלה עליו. אך אין ראייה מפורשת שהקדשת בית הכנסת היא לעיכובא בגדרי מצווה זו. וממילא, יש מקום לומר שהצבא יוצא ידי חובת מצווה זו בהקמתם של בתי תפילה, אע"פ שהם אינם מתקדשים בקדושת בית הכנסת¹⁴.

ומלבד זאת, יש סברא גדולה לומר שמצוות בניית בית כנסת אינה חלה על מתקני הצבא, משום שמצווה זו תלויה בקיומה של קהילה קבועה המתגבשת סביב בית הכנסת. ותנאי זה אינו יכול להתקיים בתנאי צבא, כשרוב רובם של החיילים המשרתים באותו בסיס מתחלפים ביניהם בתדירות רבה, ואינם יכולים לקבוע בית כנסת מסויים כמקום תפילתם הקבוע.

וגם לסברא זו יש להביא סמך מן הרמב"ם, שצירף את שתי ההלכות זו לזו - החובה לבנות בית כנסת, והזכות של בני העיר לכפות את חבריהם להקים ביחד בית כנסת. משמע קצת ששתי הלכות אלו תלויות זו בזו, ובזמן שאין קהילה קבועה שניתן לכפות אותה להקים בית כנסת גם עצם המצווה לבנותו פוקע.

ב. מצד החיוב להתפלל בבית הכנסת

עוד יש להקשות על גישה זו ממה שפסק בשולחן ערוך (או"ח סימן צ סעיף ט) :

"ישתדל¹⁵ אדם להתפלל בבית הכנסת עם הציבור... וכן אם

נאנס ולא התפלל בשעה שהתפללו הציבור והוא מתפלל ביחיד,

אף על פי כן יתפלל בבית הכנסת".

¹³ ויש להעיר, שהשו"ע לא הביא את דבריו להלכה.

¹⁴ קצת משמע כך גם במשנ"ב (סימן קנ ס"ק ב), הנוקט שאם אין סיפק ביד בני העיר לבנות בית כנסת מחוייבים על כל פנים לשכור מקום מיוחד לתפילה, (עיי'ן בשעה"צ אות א' שנקט כך מסברא דנפשיה). ומשמע, שיש תועלת גדולה אפילו בקביעת מקום תפילה שאינו מתקדש בקדושת ביה"כ (עיי'ן ביאור"ל סימן קנא ד"ה 'להשתמש בו', ובמאמרנו 'הקדשת בית כנסת לזמן קצוב'), ובדיעבד יוצאים בדרך זו ידי חובת המצווה לבנות בית כנסת.

¹⁵ בשו"ת 'מנחת יצחק' (ח"ו סימן ו) דייק מלשון השו"ע שאין זו הלכה מחייבת מעיקר הדין אלא היא בגדר 'לפנים משורת הדין'. ובדומה לכך כתב ב'פסקי תשובות' (סימן צ אות ז) שהלכה זו

ולשונו של הרמב"ם (הלכות תפילה פרק ח הלכה א) הרבה יותר החלטית:
 "ולעולם ישכים אדם ויעריב לבית הכנסת, שאין תפילתו של
 אדם נשמעת בכל עת אלא בבית הכנסת".

ומקורה של הלכה זו במסכת ברכות (ו):

"תניא אבא בנימין אומר: אין תפילה של אדם נשמעת אלא
 בבית כנסת, שנאמר (מלכים א ח כח) "לשמוע אל הרינה ואל
 התפילה", במקום רינה שם תהא תפילה".

דהיינו, שהתפילה נשמעת דווקא במקום שהציבור קבע כבית כנסת לומר שם שירות
 ותשבחות בקול ערב¹⁶. ואם נמנע מלהקדיש את בתי התפילה בצבא כבתי כנסת, אנו
 מבטלים את החיילים מחיובם להתפלל בבית כנסת.

וכשהצענו קושיא זו בפני הגר"ם אריאל, תשובתו היתה שהגדרת בית כנסת לעניין זה אינה
 תלויה בקדושתו, אלא כל מקום שנקבע על ידי הציבור כמקום תפילתם הקבוע דינו כבית
 כנסת¹⁷.

ומן הגמרא שהבאנו משמע קצת כדבריו, שהסמיכה למימרא זו מימרא נוספת:

"א"ר יצחק מנין שהקב"ה מצוי בבית הכנסת שנאמר (תהלים
 פב א) "א-לוהים ניצב בעדת א-ל", ומנין לעשרה שמתפללין
 ששכינה עמהם שנאמר "א-לוהים ניצב בעדת א-ל".

ומשמע ששתי הדרשות הנלמדות מאותו הפסוק נדרשו כך כדי לכרוך אותן זו בזו. דהיינו,
 שלא קדושת בית הכנסת היא הגורמת למעלת התפילה בתוכו, אלא העובדה שהרבים
 מתפללים שם¹⁸, אפילו אם קבעו בו את מקום תפילתם בלא להקדישו כבית כנסת.

וכך יש לדייק גם מלשון הטור (או"ח סימן צ), שכורך את שתי ההלכות זו בזו: "לא יתפלל
 אדם אלא בבית הכנסת עם הציבור", וכראיה לדבריו הביא את המימרא שהבאנו: "אין
 תפילתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת", והוסיף לה את המילים: "פירוש - עם
 הציבור". ומשמע, שמעלתו של בית הכנסת אינה מצד קדושתו אלא מכוח הציבור
 המתכנס בו באופן קבוע¹⁹. והדברים מפורשים עוד יותר בלשונו של רבנו יונה (ברכות ד.
 בדפי הרי"ף ד"ה 'אימתי'):

אינה מחייבת כל כך, ויש להקל בדבר במקום הצורך, אך לא במקום עצלות. ונמנענו מלהעלות
 טענה זו בגוף הדברים, משום שאנו דנים כאן על המדיניות הכוללת הנוגעת לכלל החיילים,
 ובכגון זה אין להבחין בין לשון 'ישתדל' ללשון 'לעולם'.

¹⁶ לשון רש"י שם, ד"ה 'במקום רינה'.

¹⁷ הרב הוסיף, שאף לגבי בנין בית המקדש מצאנו שטעם זה שייך להגדרת המצווה. וז"ל הרמב"ם
 (הלכות בית הבחירה פרק א הלכה א): "מצות עשה לעשות בית לה' מוכן להיות מקריבים בו
 הקרבנות וחוגגין אליו שלש פעמים בשנה", ומשמע שבנין ביהמ"ק לא נועד לעבודת הקרבנות
 בלבד, אלא גם לשם העלייה לרגל - כמצווה בפני עצמה. ומכאן, שיש עניין בעצם התכנסות
 הציבור במקדש כשלעצמה, אפילו אם אין שם הקרבת קרבנות. ומכאן יש ללמוד גם לבית כנסת
 שהוא מקדש מעט, ויש בו ערך חשוב מצד עצם התכנסות הציבור בתוכו, ולאו דווקא מצד
 קדושתו

¹⁸ שהרי הגמרא לומדת מפסוק זה עצמו גם על חיוב התפילה במניין עשרה.

¹⁹ גם הרמב"ם שהבאנו כרך את שתי ההלכות זו בזו: "צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור, ולא
 יתפלל יחידי... לעולם ישכים אדם ויעריב לבית הכנסת".

"עוד אמרו שאפילו כשאין הציבור מתפלל יש לו לאדם להתפלל בבית הכנסת, מפני שהוא קבוע ומיוחד לתפילת ציבור".

ומשמע, שזוהי מעלתה של התפילה בבית הכנסת, וממילא היא אינה תלויה בהכרח בקדושתו.

ועדיין צ"ע בסברא זו, כיון שהיא מחודשת ואין לה מקור מפורש בדברי הראשונים²⁰, וקשה להעמיס משמעות זו בלשון הפוסקים כולם שהשתמשו במושג 'בית כנסת' - כמשמעותו הפשוטה²¹.

ג. מצד שמו של 'בית הכנסת'

ביפסקי תשובות²² הביא כמה עדויות על בתי המדרש של האדמו"רים החסידיים, שהקפידו להימנע מלכנות אותם בשם 'בית כנסת' אלא השתמשו בכל מיני שמות אחרים, כדי להדגיש שאין בהם קדושה כבית כנסת אלא כמקומות הקבועים לתפילה בלבד. לעומת זאת, בתי הכנסת הצבאיים נקראים בפי כל 'בית כנסת', והשימוש בשם זה מושרש מאוד בהווה הצבאית.

ד. מצד שינוי דעת התורמים

ישנם בתי כנסת שנתרמו לצבא על ידי קהילות מחו"ל או על ידי משפחות של חיילים שנפלו לשם הנצחתם. וגם בשאר בתי הכנסת, ישנו ציוד רב שנתרם על ידי גורמים שונים לשמש את בית הכנסת. וגם בעתיד אנו צפויים לקבלת תרומות נוספות הנחוצות להקמתם של בתי כנסת נוספים ולפאר אותם בציוד, כראוי. וכשאנו באים להגדיר את כלל בתי הכנסת בצבא כמקומות תפילה שאינם מתקדשים בקדושת בית כנסת, יש לחשוש לשינוי מהותי מדעתם של התורמים.

ה. מצד השיקול החינוכי

ומעבר לכל השיקולים שהזכרנו, יש לשיקול היטב את המשמעות החינוכית הנובעת מהצעתו של הגר"י אריאל, שעלולה לגרום לזלזול חמור בבתי הכנסת אפילו בשעת התפילה. וכפי שכתבנו, גם הרב היה ער לכך והציע להצניע את העובדה שהמקום לא התקדש, ורק במקרים יוצאי דופן להשתמש ביסוד זה לקולא.

אך כפי שהמציאות מלמדת, קשה מאוד להבטיח שהדברים לא יתפרסמו בסופו של דבר. ומאחר שכן, יש לחשוש שהחיילים יבואו להקל בגדרי הקדושה של בתי הכנסת בצה"ל, ויזלזלו בהם משום שדינם קל יותר מבתי הכנסת הרגילים. בתנאים אלו קשה יהיה לעמוד בלחצים, להשתמש בבתי הכנסת גם לשימושים אחרים על פי צרכי הצבא.

²⁰ כך אמר לנו הגר"ד ליאור. ולעומתו, הגר"א נבנצל הודה עקרונית לסברא זו.

²¹ והמשני"ב סימן צ ס"ק לג כתב במפורש בטעמה של הלכה זו: "מפני שהוא מקום קבוע לקדושה ותפילתו מתקבלת שם יותר", ומשמע שהיא תלויה בקדושתו.

²² סימן קנא סעיף כא הערות 104-106 בשם שו"ת 'קנין תורה' (ח"ד סימן טו) שהעיד כך על האדמו"ר מצאנז, ובשם ה'משנת יוסף' (סימן כז-כח). ועיי"ש שהפליגו מאוד שלא להזכיר שם 'בית כנסת' לא בימי שברך ולא על גבי השלטים שעליו, ואף שינו את צורתו שיהיה ניכר שאינו משמש כבית כנסת. ואמנם, אין ראייה לכך שהנהגה זו הכרחית, אך ממקום שבאנו ללמוד על קביעת מקום תפילה בלא להקדישו כבית כנסת, יש ללמוד גם סייג זה.

דעת הרב דב ליאור

הגר"ד ליאור המליץ לנו שלא להימנע מלהקדיש את בתי הכנסת בצבא כבתי כנסת לכל דבר, אך מאידך להתנות עליהם מעיקרא שיוכלו להשתמש בהם לכל תשמישי חולין שיצטרכו. בדרך זו נוכל להקל ברוב רובם של תשמישי החולין שאנו נדרשים לעשות אותם בבתי הכנסת הצבאיים, ובכל מקום שנאלץ להפקיע את בית הכנסת לגמרי מקדושתו נוכל לעשות זאת על ידי החלפתו במבנה אחר, אפילו אם הוא מצוי בבסיס אחר לגמרי.

האפשרות להטיל תנאי על קדושת בית הכנסת, כדי להתיר בדרך זו לעשות בו תשמישי חולין מסויימים מעוגנת היטב בהלכה, כפי שהאריך לבאר ביביאור הלכה' (סימן קנא, ד"ה 'אבל בתי כנסיות') לדחות את פסיקת השו"ע (שם סעיף יא), המסייג מאוד את השימוש בדרך זו. ממילא, דרך זו עומדת בפנינו כדי להתמודד באמצעותה עם מגוון רחב של בעיות הלכתיות המתעוררות בנוגע לשמירת קדושתם של בתי הכנסת בצבא, ולכסות כמעט את כולן.

בפרקים הבאים ננסה לברר, עד כמה נוכל להיעזר באפשרות זו של הטלת תנאים בבתי הכנסת בצבא, ונתמקד בשלושה סייגים שהוזכרו בפוסקים.

א. דעת השולחן ערוך

הסייג הראשון נוגע לדעתו של מרן השו"ע. כידוע, השו"ע (שם) הכריע לחומרא, ופסק שאין להסתמך על שום תנאי כדי להקל בקדושת בית הכנסת כל עוד הוא עומד על תילו. והוסיף, שבלאו הכי שום תנאי אינו מועיל בארץ ישראל אפילו לאחר חורבנו של בית הכנסת. ואמנם, מצאנו שהקלו בגדרים אלו בזמן הזה כדעת המשני"ב (שם ס"ק לח), והפוסקים ('יחווה דעת' ח"ג סימן י) שמכו ידיהם על כך. אך עדיין מדובר במקרים חריגים שבהם אנו נזקקים לקולא מיוחדת, ואילו בבתי הכנסת הצבאיים מדובר במציאות יום יומית. ומתעוררת השאלה, האם ניתן לסמוך על דעת המשני"ב בדרך קבע. על כך השיב לנו הגר"ד ליאור, שההלכה בענין זה נפסקה שלא כדעת השו"ע אלא כדעת החולקים עליו²³, וניתן לסמוך על כך אפילו לכתחילה²⁴.

ב. תשמישי גנאי בבית הכנסת

הסייג המשמעותי בסוגיא זו, נוגע להיקף השימוש בתנאים כאלו ואחרים כדי להתיר תשמישי חולין בבית הכנסת. אמנם מסקנתו של המשני"ב היא שיש להקל בעשיית תשמישי חולין בבית הכנסת על ידי תנאי, אך אפילו לדעתו תנאי אינו מועיל בכל מקרה ומקרה. בהקשר זה הוא מחלק בין תשמישי חולין שתנאי מועיל לגביהם, לבין תשמישי גנאי כמו לחשב חשבונות של רבים, שאין דרך להתירם בבית הכנסת אפילו על ידי תנאי, אפילו לאחר חורבנו²⁵.

אך כפי שתיארנו לעיל, המציאות בצבא מחייבת לתת פיתרון לעשיית תשמישי חולין בבית הכנסת אפילו כשיש בהם גנאי. ולדוגמא, אחסון חפצי דת בבית הכנסת עלול לפגוע בחזותו באופן שיש בו משום גנאי, מה עוד שהדבר מוביל בהכרח לכניסתם של החיילים לתוכו מחוץ לשעות התפילה. וכמו כן, קשה למנוע את החיילים משיחה קולנית בבית הכנסת, שלעיתים גולשת לויכוח או שחוק שאינו מכבד את המקום הקדוש.

²³ 'מגן אברהם' שם, ס"ק טו. משני"ב שם, וביאוה"ל ד"ה 'אבל בבתי כנסיות'.

²⁴ וכן היא דעת הגר"א נבצל שליט"א.

²⁵ ביאור הלכה סימן קנא ד"ה 'אבל בבתי כנסיות'.

ועם כל זה, לדעת הרב ליאור אין לנו להימנע מלהקדיש את בתי הכנסת בצה"ל, ויש להסתמך על כך שתנאי מועיל להקל בקדושת בית הכנסת אפילו לגבי תשמישים אלו. ויש להקל בכך דווקא לגבי בתי כנסת בצה"ל.

כדי לבאר את סברתו נעזר בדוגמא ששמענו מהרב יעקב אריאל. הרב תיאר בפנינו בתי כנסת בארה"ב שביקר בהם, ומצא שם עמדת גילוח ובה מכוונת גילוח וכל אביזרי הגילוח, המיועדת למתפללים שאינם מחזיקים ברשותם מכוונת גילוח ויש חשש שיתגלחו בתער. באופן פשוט, גילוח נחשב לתשמיש גנאי האסור בבית הכנסת, כפי שמפורש בברייתא²⁶. אך עם זאת סברת המתירים היא, שיש להקל בזה, משום שכל מטרת הגילוח בבית הכנסת היא למנוע את המתפללים מאיסור חמור יותר של גילוח בתער. ומאחר שכך, נמצא שאין בו גנאי כל כך גדול, ואפשר להתיר אותו בדוחק על ידי תנאי.

ובדומה לכך יש לומר גם לגבי בתי הכנסת הצבאיים, שיש להקל בכל תשמישי גנאי שהתנאים הצבאיים גורמים במידה רבה לעשותם בבית כנסת. ומאחר שהם נועדו להציל את החיילים מן העבירה, ממילא אין בהם גנאי גדול כל כך, וניתן להתירם על ידי תנאי. ולדוגמא, אם נבוא לדקדק עם חייל שנגרר לשיחה בטילה בבית הכנסת ונאסור אותה עליו באופן מוחלט, הוא עלול להדיר את רגליו לגמרי משם, והנוק הרוחני שיגרם לו אז יהיה הרבה יותר גדול.

ולכתחילה, ודאי יש להורות לחיילים להקפיד על קדושת בית הכנסת ככל הניתן, ולהימנע מלעשות שם אפילו תשמישי חולין שאינם הכרחיים. אך בדיעבד, ניתן להעלים עין מדברים מסויימים, ולהסתמך בדוחק על סברא זו²⁷.

ואמנם גם הגר"ד ליאור מודה שיש דברים מסויימים שאי אפשר להתירם בבית הכנסת אפילו על ידי תנאי, וכידוע, אין לנו שליטה מלאה על התנהגות החיילים בבתי הכנסת בכל מקום ואתר, ויש חשש שהקדשת מקומות אלו כבתי כנסת תכשיל אותם בעבירה. אך ודאי אין לנו לאבד את הערך הגדול של הקדשת בתי כנסת בצבא ישראל מפני השוטים. ועליהם נאמר (הושע יד י): "כי ישרים דרכי ה', וצדיקים ילכו בסם ופושעים יכשלו בסם".

ולגבי איסור נתיצה, שלדעת חלק מן הראשונים הוא איסור גמור מדאורייתא, ומצוי מאוד בבסיסי הצבא שקודחים חור בקיר בית הכנסת לצרכי חולין גמורים, הגר"ד ליאור סבור שתנאי מועיל להתירו, משום שאיסור זה אינו עומד בפני עצמו אלא נובע מדין הקדושה המיוחד של בית הכנסת²⁸.

ג. העיתוי המתאים להטלת תנאי ומי מוסמך לכך.

בשו"ת 'שואל ומשיב' (מהדורה ה סימן סג) העיד על עצמו, כיצד התנה על בית הכנסת שלו בעת הנחת אבן הפינה שיוכלו לעשות בו תשמישי חולין מסויימים. ולכאורה יש ללמוד מעדות זו, שלא ניתן להטיל תנאי ולהגביל את קדושת בית הכנסת לאחר מכן. עוד יש

²⁶ "בתי כנסיות... ואין נאותין בהם" (מגילה כח.).

²⁷ וכך הורה לנו הגר"א נבנצל, שאין למחות בחייל המקל ראש בקדושת בית הכנסת, כדי שלא לדחות אותו לגמרי. ולמעשה, השיקול החינוכי אם למחות בו תלויה בסוג החייל, ובמידת ההפרעה של התנהגותו לציבור כולו.

²⁸ זו היתה גם דעתו של הגר"י אריאל, והגר"א נבנצל. והקשנו עליהם, שהרי הרמב"ם במנין המצוות הקצר שבתחילת הי"ד החזקה נקט במפורש שיש איסור נתיצה בבית כנסת מדאורייתא, ולא שמענו שהוא נוקט שקדושת בית הכנסת היא מדאורייתא. על כך השיבו לנו בסגנונות שונים. אם משום שאין להסתמך על דברי הרמב"ם הללו מאחר שיש סתירה בדבריו, ולמעשה אנו נוקטים שאיסור נתיצה בבית הכנסת אינו אלא מדרבנן.

ללמוד מכאן, שרק ראשי הקהל המופקדים על בניית בית הכנסת הם אלו שמוסמכים להטיל עליו תנאים, ולא גורמים אחרים. וכתוצאה מכך, לא נוכל להשתמש בדרך זו של הטלת תנאים על בתי הכנסת לפיתרון של כל בעיה חדשה שתתעורר בעתיד בנוגע לקדושתו של בית הכנסת הצבאי, אלא עלינו לצפות את כל הבעיות מראש ולהתנות עליהם מלכתחילה. והדרך הראויה ליישם זאת היא על ידי ניסוחה של פקודה חילונית, המסדירה את כל התנאים הנחוצים להגבלת קדושתו של בית הכנסת הצבאי. וכל מה שלא ייכלל בפקודה זו, לא יהיה ניתן להקל בו בעתיד.²⁹

דעת הרב נבנצל

הגר"א נבנצל הכריע עקרונית כדעת הרב ליאור, שיש להטיל תנאי על תשמישי חולין שמקובל להקל בהם בבתי הכנסת הצבאיים, אע"פ שבוה אנו מצמצמים את קדושתם. והוסיף, שראוי להתנות עליהם מלכתחילה שקדושתם תפקע מאליה במקום הצורך, אע"פ שלדעת המשנ"ב³⁰ בדרך זו אנו מפסידים לגמרי את קדושת בית הכנסת. היתרון בדרך זו הוא, שאנו מקיימים את החיוב להקים בתי כנסת שיש בהם קדושה. ורק משום שאנו רוצים לקרב כמה שיותר חיילים ולהביאם לתוכם, אנו ממעטים את קדושתם במידה הנחוצה בלבד. ועדיין, אין אנו פוגעים בדין הכבוד של בית הכנסת, ואין אנו מפקיעים לגמרי את קדושתו, לפחות לחלק מן הדעות.³¹ ואמנם דרך זו מועילה רק לגבי בתי כנסת שיוקדשו מכאן ולהבא, אך לא לגבי בתי הכנסת הקיימים. אך עדיין אפשר לחלל את בתי הכנסת הקיימים על סכום כסף סמלי ואחר כך לקדשם מחדש על תנאי. וראוי לנסח פקודה אחידה המגדירה את מה שמותר לעשות בבית כנסת על ידי תנאי, ולהחיל אותה על כלל בתי הכנסת בצה"ל. ולדעתו, יש לשקול בחיוב את פרסום הפקודה על פי הצורך, וזאת על מנת לקרב את החיילים לבית הכנסת.

הכרעת ראש תחום הלכה

לאחר התחבטות קשה בין העמדות השונות, נאלצנו להכניס את ראשינו בין ההרים הגדולים האלו, וע"פ הכרעת ראש תחום ההלכה הרב אייל קרים, ננהג בצה"ל כדעת הגר"ד ליאור. לפיכך, בתי הכנסת שיוקמו בצה"ל מעתה ואילך יוקדשו כבתי כנסת על תנאי שיוכלו לעשות בהם תשמישי חולין, כפי שיוגדר במפורט בהוראות קצין חיל ראשי של חיל הרבנות הצבאית. הוראות אלו נועדו לקבוע הלכה אחידה בכל בתי הכנסת בצה"ל שייבנו מכאן ואילך. בכל מקרה שמתעורר הצורך להפקיע את בית הכנסת מקדושתו, הדבר ייעשה על ידי כבוד הרב הצבאי הראשי בלבד או באי כוחו, בדרך של 'החלפה' או פדיון. הוראות אלו אינן חלות על בתי הכנסת הקיימים. בכל שאלה שמתעוררת לגביהם יש להכריע לגופה, על פי הנחיות ראש תחום ההלכה של הרבנות הצבאית. עם זאת, גם בבתי

²⁹ דרך זו הומלצה לנו על ידי הגר"א אריאל והגר"א נבנצל.

³⁰ ביאור הלכה שם קנא, ד"ה 'להשתמש בו'. ועיין גם במשנ"ב סימן קנ"ג ס"ק נב.

³¹ ויתכן שגם המשנ"ב יודה במקום שהתנאי לא יתממש בסופו של דבר, וקדושתו של בית הכנסת תישאר על כנה לעולם או תעבור ממנו על ידי מכירה ופדיון ולא תפקע מאליה.

כנסת אלו ניתן להקל על פי גדרי תנאי, בכל תשמישי החולין שמקובל לעשות בהם מכח הסברא: "לב בית דין מתנה עליהם". עם זאת, מבחינה חינוכית אנו אוסרים עשיית תשמישי חולין מסוימים בבית הכנסת אפילו לאחר הטלת התנאי, כדי שלא יבואו לזלזל בקדושתו. רק במקרים חריגים ניתן להשתמש בתנאי ולהתיר עשיית תשמישים אלו בהוראה מיוחדת של דרגי הרבנות השונים, כפי שנקבע בהוראת קצין חיל ראשי לחיל הרבנות הצבאית.

"ענין מלחמה אצל עם ישראל אינו כמלחמות של אוה"ע, מלחמה של נצחון ושררה, שלל, נכסים ורכוש. מלחמה של ישראל היא קידוש שם שמים בעולם, כמו שמבאר הרמב"ם בהלכות מלכים פרק ז טו בענין מלחמת רשות וז"ל: "וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה, וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו עובר בלא תעשה, שנאמר אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם, ולא עוד אלא שכל דמי ישראל תלויין בצוארו, ואם לא נצח ולא עשה מלחמה בכל לבו ובכל נפשו, הרי זה כמי ששפך דמי הכל, שנאמר ולא ימס את לבב אחיו כלבבו, והרי מפורש בקבלה ארור עושה מלאכת ה' רמיה וארור מונע חרבו מדם, וכל הנלחם בכל לבו בלא פחד ותהיה כוונתו לקדש את השם בלבד, מובטח לו שלא ימצא נזק ולא תגיעהו רעה, ויבנה לו בית נכון בישראל ויזכה לו ולבניו עד עולם ויזכה לחיי העולם הבא". דברי הרמב"ם אלה מלמדים אותנו כי גם מלחמת רשות של ישראל עבודה של קידוש השם היא. מלחמה זו אינה מלחמת שבעה עממים, ולא מלחמת עמלק, וגם לא עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם - כי אלה מלחמות מצוה הן כמבואר שם פרק ה הלכה א. מלחמת רשות נקראת אם המלחמה היא כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו (שם). גם מלחמה זו מטרתה אך לפרסם יחוד השם בעולם, גדולת עם ישראל וכבוד הוא ענין של קידוש השם, שחייב האדם למסור נפשו על זה, כמו שאמר הרמב"ם "בכל לבו ובכל נפשו". ולכן מסירת הנפש למלחמה של מתתיהו ובניו זוהי התשובה של הדור ההוא, כי שלא כדרך הטבע היתה הליכתם למלחמה, כמו שאנו אומרים: "מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים". וכש"כ במלחמה זו שהיה ניכר כי בעד יחוד השם הם נלחמים, כי להציל את בית המקדש והעבודה שבו לחמו, ובהיות כי הוא ובניו היו עשרה צדיקים, היה ביכלתם להציל את כל הדור, כי עשרה צדיקים היה בכחם להציל את סדום מהפיכה אם היו נמצאים שמה, כמו שאמר הקב"ה לאברהם "ונשאתי לכל המקום בעבורם".

מתוך 'תורת אברהם' לרב אברהם גרודזינסקי הי"ד,
מנהלה הרוחני של ישיבת סלבודקה בליטא